

АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ОБРАХУНКУ КРИТИЧНОЇ ТЕМПЕРАТУРИ КРИХКОСТІ НА ОСНОВІ ДАНИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ УДАРНОЇ В'ЯЗКОСТІ ВІД ТЕМПЕРАТУРИ ШЛЯХОМ СТВОРЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ

Л.І. Чирко; О.В. Шкапяк

Інститут ядерних досліджень НАН України

Abstract. In this work we described development of an algorithm and computer program for calculation automation and optimization of critical temperature of brittleness based on impact toughness on temperature dependence.

Easy-to-use software was created in the course of work. It allowed to reduce an expenses of time in the calculation T_{KI} or T_{KF} .

Вступ. Метою представленої роботи є аналіз підходу ПНАЕ-Г-7-002-86 [1] до побудови залежності KCV від T та побудова алгоритму для подальшого написання комп'ютерної програми. Необхідність проведення такої роботи обумовлена тим, що досить багато часу витрачається не на сам аналіз кінцевих результатів випробувань, а на одні і ті ж операції, що постійно повторюються при обрахунку проміжних дій.

За нині діючим в Україні нормативним документом ПНАЕ-Г-7-002-86 [1] обрахунок критичної температури крихкості здійснюється за наступною схемою.

Залежність ударної в'язкості від температури має вигляд:

$$KCV = A + B \cdot \left(th \left[\frac{T - T_0}{C} \right] \right), \quad (1)$$

де A – середнє значення KCV між верхнім KCV_{max} і нижнім KCV_{min} значеннями ударної в'язкості; $B = (KCV_{max} - KCV_{min}) / 2$; T_0 – температура, при якій значення ударної в'язкості залежності (1) рівне A ; C – емпірична константа.

Значення C і T_0 визначають обробкою експериментальних даних методом найменших квадратів. На графік ударна в'язкість (KCV) від температури випробування ($T_{випр}$) наносять експериментальні значення ударної в'язкості для кожного з випробуваних зразків. Отримані за наведеним вище рівнянням графіки є вихідною інформацією для визначення критичної температури крихкості.

За відомим значенням межі плинності матеріалу при температурі $20^\circ C$ в початковому стані (при визначенні значення T_{KI}) або після опромінення (при визначенні значення T_{KF}) відповідно до табл. П2.1 [1], вибирається критеріальне значення ударної в'язкості KCV_1 .

На графіку $KCV(T_{випр})$ на осі ординат відкладається значення KCV_1 . Через отриману точку проводиться лінія, паралельна осі абсцис, до перетину з кривою ударної в'язкості. Температура, що відповідає точці перетину, позначається як T_1 .

Потім на осі ординат відкладається значення $1,5(KCV_1)$. Через отриману точку проводиться лінія, паралельна осі абсцис, до перетину з кривою ударної в'язкості. Температура, що відповідає точці перетину, позначається як T_2 .

Якщо різниця температур $T_2 - T_1$ виявиться менше $30^\circ C$, то температура T_{KI} або T_{KF} (для вихідного та опроміненого станів відповідно) набуває значення T_1 . Якщо ж різниця виявиться більше $30^\circ C$, то температура T_{KI} або T_{KF} набуває значення $T_2 - 30^\circ C$.

Результати дослідження. Відповідно до вище написаного було розроблено алгоритм для обрахунку температури крихко-в'язкого переходу на основі даних залежностей ударної в'язкості від температури (рис.1).

Суть алгоритму наступна:

Крок перший – введення результатів експерименту, а саме температури та ударної в'язкості для групи зразків.

Крок другий – обрахунок коефіцієнтів регресії формули (1), коефіцієнт A визначається як середнє значення KCV між верхнім KCV_{max} і нижнім KCV_{min} значеннями

ударної в'язкості, коефіцієнт $B = (KCV_{max} - KCV_{min}) / 2$, а коефіцієнти C та T_0 обраховуються по методу найменших квадратів [2].

Крок третій – введення критеріального рівня $(KCV)_1$.

Крок четвертий – обрахунок значення температури T_1 , що відповідає значенню ударної в'язкості $(KCV)_1$ за відомими коефіцієнтами регресії A, B, C, T_0 за формулою (1). Після цього іде обрахунок $1,5 \cdot (KCV)_1$. Далі за відомими $1,5 \cdot (KCV)_1$ та коефіцієнтами регресії A, B, C, T_0 за формулою (1) визначаємо T_2 .

Крок п'ятий – якщо різниця температур $T_2 - T_1$ виявиться меншою $30^\circ C$, то температура $T_{ки}$ або $T_{кф}$ (для вихідного та опроміненого станів відповідно) набуває значення T_1 . Якщо ж різниця виявиться більше $30^\circ C$, то температура $T_{ки}$ або $T_{кф}$ набуває значення $T_2 - 30^\circ C$.

Крок шостий – отримання значення температури $T_{ки}$ або $T_{кф}$, а також відповідного графіка, які ідуть у звіт.

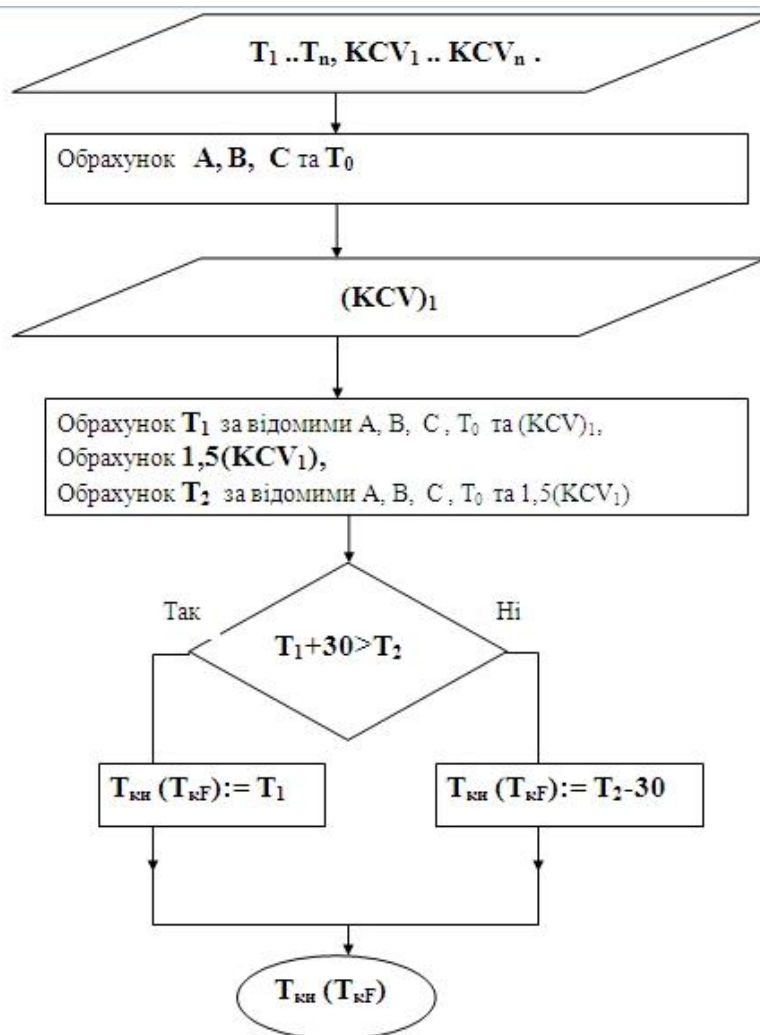

Рис.1 Алгоритм для обрахунку критичної температури крихкості

Для реалізації розробленого алгоритму було використано пакет програм для числового аналізу MATLAB R2013b, в середовищі якого створено спеціальну функцію `kcvtest` для обрахунку температури крихко-в'язкого переходу.

Робота програми складається з трьох етапів. На першому з них треба заповнити дві таблиці, одна з яких містить температуру випробувань та ударну в'язкість (табл. 1), а друга значення верхнього шельфу (KCV_{max}), нижнього шельфу (KCV_{min}) і критеріального рівня $(KCV)_1$ (табл. 2). Слід відзначити, що в роботі програми передбачено автоматичне визначення верхнього шельфу (KCV_{max}). Цифра 0, введена як значення верхнього шельфу (KCV_{max}), – це умова його автоматичного обрахунку при введених в третю колонку табл. 1 значень долі в'язкого зламу для кожного зразка.

Таблиця 1. Масив даних з температури випробувань, ударної в'язкості та долі в'язкого зламу, який використовує програма kcvtest

Температура випробувань, T, °C	Ударна в'язкість, KCV, Дж*см ⁻²	Доля в'язкого зламу, φ, %
20	106	40
0	95	20
-20	76	10
-40	45	5
-20	106	25
100	239	100
100	237	100
20	180	70
-40	23	0
140	226	100
60	192	90
-60	45	0

Таблиця 2. Масив даних з верхнього шельфу, нижнього шельфу та критеріального рівня (KCV)₁, який використовує програма kcvtest

Верхній шельф, (KCV _{max}), Дж*см ⁻²	Нижній шельф, (KCV _{min}), Дж*см ⁻²	Критеріальний рівень, (KCV) ₁ , Дж*см ⁻²
234	0	59

На другому етапі роботи програма видає таблицю з вихідними проміжними даними (табл. 3), а саме: коефіцієнти регресії (1), та температура крихко-в'язкого переходу.

Третій етап роботи програми - це побудова графіка залежності ударної в'язкості від температури (рис.2).

Таблиця 3. Масив вихідних даних роботи програми kcvtest

Коефіцієнт регресії, A, Дж*см ⁻²	Коефіцієнт регресії, B, Дж*см ⁻²	Коефіцієнт регресії, T ₀ , °C	Коефіцієнт регресії, C, °C	Температура крихкості, T _{кп} (T _{кф}), °C
117,000	117,000	4,093	64,769	-31

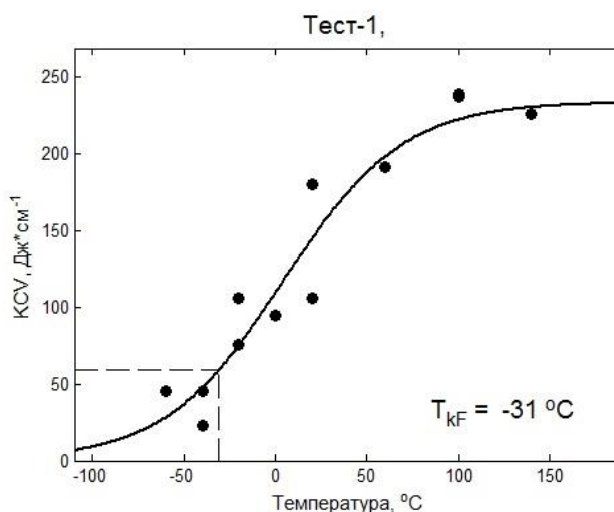

Рис.2. Графік залежності ударної в'язкості від температури

Достовірність розробленої програми була перевірена за допомогою програмного пакета Origin 6.1 на основі розрахунків реальних наборів результатів випробувань на ударну в'язкість зразків-свідків атомних електростанцій України (табл. 4). Всі використані в аналізі результати досліджень зразків-свідків є представницькими й отримані з дотриманням нормативних вимог згідно стандарту ГОСТ 9454 [3]. Похибка в першому знаку після коми – це похибка заокруглень. Оскільки для наших досліджень достатньо цілої частини числа, то цією похибкою можна знехтувати [4].

Таблиця 4. Значення $T_{ки}(T_{кф})$, розрахованих за допомогою розробленої програми та програмного пакета Origin 6.1

Набір даних	kvctest, $T_{ки(кф)}, ^\circ C$	Origin 6.1, $T_{ки(кф)}, ^\circ C$
SET 1	-31,1	-31,0
SET 2	-48,1	-48,0
SET 3	58,4	58,4
SET 4	14,6	14,5
SET 5	-44,9	-44,9
SET 6	-63,1	-63,1
SET 7	-83,0	-83,0
SET 8	-46,4	-46,4
SET 9	-78,4	-78,4

Висновки. У ході виконання роботи створено зручний в користуванні програмний продукт, що дозволив зменшити часові витрати при обрахунку $T_{ки}$ або $T_{кф}$, та відкрити нові можливості для швидкого обрахунку великої кількості однотипних даних з використанням різних методик, при подальшому удосконаленні алгоритму та тіла програми.

Література

1. Нормы расчета на прочность оборудования и трубопроводов атомных энергетических установок (ПНАЭ Г-7-002-86) / Госатомэнергонадзор СССР. – М.: Энергоатомиздат, 1989. – 524 с.
2. Справочник по вычислительным методам статистики / Пер. с англ. В.С. Занадворова; Под. ред. и с предисл. Е. М. Четыркина. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 344 с., ил.
3. ГОСТ 9454-78 (СТ СЭВ 472-77, СТ СЭВ 473-77). Металлы. Метод испытания на ударный изгиб при пониженной, комнатной и повышенной температурах. - М.: Изд-во стандартов, 1982. - 12 с.
4. Л.І. Чирко, О.В. Шкапяк. Створення алгоритму та написання програми для обрахунку критичної температури крихкості на основі даних залежностей ударної в'язкості від температури.// Тези доповідей XXI Щорічної наукової конференції ІЯД НАНУ, Київ, Україна, 28 січня – 31 січня 2014 р. – Київ, 2014. – С. 125 – 127.